

Lainvalmisteluosasto
Yksityisoikeuden yksikkö
Outi Kemppainen

12.11.2018

Eduskunnan lakivaliokunta

HALLITUKSEN ESITYS LAIKSI LAPSEN HUOLLOSTA JA TAPAAMISOIKEUDESTA ANNETUN LAIN MUUTTAMISESTA JA ERÄIKSI SIIHEN LIITTYVIKSI LAEIKSI

(HE 88/2018 vp)

-VASTINE LAKIVALIOKUNNAN KUULEMIEN ASiantuntijoiden HUOMAUTUKSIIN

1. Yleisiä huomioita

Lakivaliokunnan kuulemien asiantuntijoiden lausunnoista kuvastuu se, että hallituksen esitys sisältää monia erilaisia ja eri tahoja koskevia ehdotuksia. Ehdotuksista suuri osa merkitsee kuitenkin jo noudatettujen käytäntöjen kirjaamista lakiin. Moni ehdotuksista koskee myös asioita, joiden sääntely uudella tavalla on koettu tarpeelliseksi. Tällainen on muun muassa mahdollisuus sopia lapsen huollosta lastenvalvojan luona nykyistä joustavammin kirjaamalla sopimukseen huoltajien keskinäinen tehtävienjako. Uutta on myös mahdollisuus sopia siitä, että lapsen huoltajana toimii vanhemman ohella muu henkilö. Pääosa lastenvalvojen luona tehtävistä sopimuksista koskisi kuitenkin jatkossakin vanhempien keskinäisiä sopimuksia.

Esityksessä ehdotetaan lapsen aseman ja osallisuuden vahvistamista kaikissa lapsen huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyvissä menettelyissä. Oikeudenkäyntivaiheessa pääsääntönä olisi kuitenkin se, että lapsen mielipide selvitetäisiin nykyiseen tapaan sosiaalilautakunnan tekemän selvityksen yhteydessä. Vaikka kynnystä lapsen kuulemiseen tuomioistuimessa ehdotetaankin madallettavaksi, lapsen kuuleminen henkilökohtaisesti tapahtuisi käytännössä jatkossakin yleensä sosiaaliviranomaisen luona eikä tuomioistuimessa.

2. Lapsenhuoltolain yleiset säännökset

2.1 Terminologia

Isät lasten asialla ry (ILA) esittää muutosta lapsenhuoltolaissa käytettyyn terminologiaan ja ehdottaa tapaamisoikeuden käsitteen korvaamista luonaololla. Yhdistyksen mukaan olisi tärkeää käyttää ilmaisia, jotka tukevat molempien vanhempien tärkeyttä lapselle.

Oikeusministeriö:

Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan lain käsitteet ovat vakiintuneita. Ne esiintyvät paitsi lapsenhuoltolain useissa pykälissä, myös laajasti muussa lainsäädännössä. Uuden terminologian tulisi olla yhteensopiva asiaa koskevin kansainvälisten sopimusten ja Euroopan unionin lainsäädännön kanssa. Terminologian muuttaminen tämän osittaisuudistuksen yhteydessä ei ole tarkoituksenmukaista. Yhdistyksen esittämien tavoitteiden mukaisesti tapaamisoikeutta koskevan 2 §:n muotoilua ehdotetaan esityksessä muutettavaksi niin, että siitä käy nykyistä selvemmin ilmi kummankin vanhemman tärkeys lapselle. Lapsen suhteiden säilyminen molempiin vanhempiin tuodaan esille myös pykälän perusteluissa samoin kuin 1 §:ssä.

→ ei tarvetta muuttaa esitystä

2.2 Lapsen etu

Apulaisprofessori Suviaanna Hakalehto katsoo, että huollon tavoitteita ja huoltajien tehtäviä koskeviin lainkohtiin ei sisälly velvoitetta toimia lapsen edun mukaisesti ja ehdottaa lapsen edun ensisijaisuutta koskevan maininnan lisäämistä lain 1 tai 4 §:ään. Vaihtoehtoisesti hän esittää lapsen edun lisäämistä tapaamisoikeutta koskevaan 2 §:ään tai sen perusteluihin. Lapsiasiavaltuutetun toimisto ehdottaa, että lapsenhuoltolain yleisiin säännöksiin lisättäisiin erillinen, lain läpileikkaava säännös, jonka mukaan lapsenhuoltolain tavoitteena olisi lapsen edun mahdollisimman täysimääräinen toteuttaminen.

Oikeusministeriö:

Lapsen huoltoa (1 §), tapaamisoikeutta (2 §) ja huoltajan tehtäviä (4 §) koskevat pykälät on kirjoitettu määritelmän muotoon. Niissä ilmaistaan ymmärrettävällä ja konkreettisella kielellä se, millaisia elementtejä huoltoon, tapaamisoikeuteen ja huoltajan tehtäviin kytkeytyy, kun lapsen etu toteutuu täysimääräisesti. Voidaan sanoa, että näiden säännösten keskeinen sisältö on sen konkretisoimista, mikä on lapsen edun mukaista toimintaa. Tätä ilmentää hyvin myös 2 §:ään lisättäväksi ehdotettu vaatimus siitä, että lapsen molempien vanhempien velvollisuutena on myötävaikuttaa tapaamisoikeuden toteutumiseen. Lapsen edun huomioon ottamisesta tehtäessä huoltoa, tapaamisoikeutta tai huoltajan tehtäviä koskevia päätöksiä, säädetään kattavasti lain 10 §:ssä. Sen mukaan (lain 1 ja 2 §:stä ilmenevän) lapsen edun huomioon ottaminen on johtava periaate näitä ratkaisuja tehtäessä.

Lapsen huollon tarkoitus on kuvattu lain 1 §:ssä hyvinkin tarkasti ja huoltajan on lain 4 §:n mukaan noudatettava näitä 1 §:ssä säädettyjä periaatteita. Lisäksi 4 §:ssä säädetään, että huoltajan tulee aina keskustella lapsen kanssa asiasta ja päätöstä tehdessään otettava lapsen mielipide huomioon. Oikeusministeriö katsoo, että nämä säännökset osoittavat hyvin konkreettisella tasolla sen, että huoltajan on toimittava lapsen edun mukaisesti.

Oikeusministeriö ei näin ollen pidä perusteltuna lapsen edun ensisijaisuutta koskevan yleisen mairinnan lisäämistä lain 1, 2 tai 4 §:iin.

→ ei tarvetta muuttaa esitystä

2.3 Väkivalta

Monimuotoiset perheet, Suomen Uusperheiden Liitto ja Ensi- ja turvakotien liitto katsovat, että laki ei riittävästi tunnista väkivaltilanteita, mutta edellyttää silti huoltajilta lähtökohtaisesti yhteistoimintaa. Ne esittävät, että sekä 1 §:n 2 momenttiin että 10 §:ään olisi tarpeen lisätä, että lasta on suojeltava myös hänen toiseen vanhempaansa taikka 9 c §:ssä tarkoitettuun erityisen läheiseen henkilöön kohdistuvalta väkivallalta. Ne, samoin kuin Nytkis ry, esittävät 10 §:ään lisäystä, jonka mukaan huollosta ja tapaamisoikeudesta päätettäessä tulisi ottaa huomioon perheen sisäinen väkivalta. Toisaalta osassa lausuntoja todetaan nimenomaan, että väkivaltaa koskevat ehdotetut muutokset säännöksiin ja niiden perustelut ovat onnistuneita (mm. Mannerheimin lastensuojeluliitto ja Terveyden ja hyvinvoinnin laitos).

Oikeusministeriö:

Hallituksen esityksessä lain 1 §:n 2 momenttiin ehdotetaan lisättäväksi nimenomainen velvollisuus suojella lasta kaikenlaiselta ruumiilliselta ja henkiseltä väkivallalta, huonolta kohtelulta ja hyväksikäytöltä. Jo sanamuodon perusteella on selvää, että kaikenlainen ruumiillinen ja henkinen väkivalta käsittää myös muihin perheenjäseniin kohdistuvan väkivallan. Lisäksi perusteluissa selvennetään, että tällä tarkoitetaan paitsi lapseen itseensä kohdistuvaa, myös puolisoiden välistä, lapseen suoraan kohdistumatonta väkivaltaa. Perusteluissa todetaan myös, että säännöksellä yhdessä 10 ja 12 §:n säännösten kanssa tehostetaan Istanbulin sopimuksen 31 artiklan mukaisten velvoitteiden täytäntöönpanoa ja otetaan huomioon sopimuksen tarkoittamat perheväkivaltatapaukset.

Hallituksen esityksen 10 §:n 1 momentissa säädetään siitä, että lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskeva asia on ratkaistava ennen kaikkea lapsen edun mukaisesti. Lisäksi säännös edellyttää, että tällöin on erityisesti kiinnitettävä huomiota siihen, miten 1 ja 2 §:ssä säädetty huollon ja tapaamisoikeuden tavoitteet parhaiten toteutuvat vastaisuudessa. Pykälän yksityiskohtaisissa perusteluissa mainitaan nimenomaisesti velvoite suojella lasta väkivallalta ja viitataan väkivallan käsitteen sisällön osalta 1 §:n 2 momentin perusteluihin. Säännös siis edellyttää, että huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevaa asiaa ratkaistaessa on otettava huomioon kaikki 1 ja 2 §:ssä säädetty näkökohdat, väkivalta mukaan lukien. Näiden näkökohtien valossa tuomioistuin ratkaisee myös huoltomuodon. Tuomioistuimella on myös 9 b §:n mukaisesti mahdollisuus määrätä tarvittaessa tapaamisten toteuttamisesta tuettuina tai valvottuina.

Esityksen 9 c §:n 2 momentin mukaan pykälässä tarkoitettua tapaamisoikeutta vahvistettaessa ja toteutettaessa sovelletaan muuten, mitä lapsen ja vanhemman tapaamisoikeudesta säädetään. Näin ollen väkivalta on otettava huomioon myös 9 c §:ssä tarkoitettua tapaamisoikeutta vahvistettaessa.

Oikeusministeriö katsoo, että lausunnonantajien esittämät näkökohdat sisältyvät yksiselitteisesti mainittuihin säännöksiin.

→ ei tarvetta muuttaa esitystä

Velvollisuus ilmoittaa aiotusta muutosta (5 a §)

Valtaosa asiantuntijatahoista pitävää pääsääntöisesti hyvänä lakiin ehdotettua vanhemman velvollisuutta ilmoittaa toiselle vanhemmalle aikomuksestaan muuttaa asuinpaikkaansa, jos muutolla olisi vaikutusta lapsen huollon tai tapaamisoikeuden toteutumiseen. Ilmoitus olisi tehtävä hyvissä ajoin ja, jos mahdollista, vähintään kolme kuukautta ennen aiottua muuttoa. Ehdotetun säännöksen mukaan ilmoituksen saa jättää tekemättä, jos se on välttämätöntä lapsen tai asuinpaikkaansa muuttavan henkeen, terveyteen tai vapauteen kohdistuvan välittömän ja vakavan uhan torjumiseksi.

Yhden Vanhemman Perheiden liitto (YVPL) ry esittää, että ehdotettu kolmen kuukauden määräaika voi joissain tilanteissa olla liian pitkä aika ennakoida muuttoa. Professori (emeritus) Markku Helin, toisin kuin Eduskunnan oikeusasiamiehen kanslia, pitää ongelmallisena pykälässä säädettyä mahdollisuutta jättää ilmoitus tekemättä ja ehdottaa sen poistamista.

Oikeusministeriö:

Ilmoitusvelvollisuuden tarkoituksena on korostaa sitä, että vanhemman on muuttoa suunnitellessaan otettava huomioon mahdollisen muuton vaikutus lapsen oikeuteen tavata toista vanhempansa ja muiden lapselle tärkeiden ihmissuhteiden turvaamiseen. Säännöksellä pyritään kannustamaan vanhempia etupainotteiseen keskusteluun muuton mahdollisista vaikutuksista ja sen edellyttämistä tulevista järjestelyistä. Säännöksen sanamuoto on määräajan suhteen joustava. Tavoitteena on mahdollisimman ajoissa tehty ilmoitus, mutta muuttoon liittyvät olosuhteet voivat joskus edellyttää nopeampaa toimintaa kuin tavoitteeksi asetettu kolme kuukautta.

Pykälässä säädetty mahdollisuus jättää ilmoitus tekemättä liittyy vakaviin perheväkivaltilanteisiin. Kuten pykälän perusteluissa todetaan, esimerkiksi tilanteessa, jossa vanhempi on kohdistanut toistuvasti väkivaltaa toiseen vanhempaan tai lapseen, väkivallan uhriksi joutuneen vanhemman voi olla oman tai lapsen turvallisuuden kannalta välttämätöntä muuttaa ilmoittamatta siitä väkivaltaa käyttäneelle etukäteen. Oikeusministeriö pitää poikkeusta perusteltuna.

→ ei tarvetta muuttaa esitystä

2.4 Isyyden ennakkotunnustamisen vaikutus lapsen huoltoon (6 a §)

Hallituksen esityksessä ehdotetaan uutta sääntelyä, jonka mukaan mies tulisi isyyden vahvistamisen myötä suoraan lain nojalla äidin ohella lapsen huoltajaksi, jos hän on tunnustanut isyyden ennen lapsen syntymää. Sama koskisi tilannetta, jossa äitiys tunnustetaan ennen lapsen syntymää äitiyslain (253/2018) 14 §:n nojalla. Muutoksen johdosta erillistä sopimusta yhteishuollosta ei tar-

vitsisi tehdä. Jos isyys tai äitiys tunnustetaan vasta lapsen syntymän jälkeen, sovellettaisiin nykyisinkin voimassa olevia säännöksiä. Niiden mukaisesti lapsen synnyttänyt äiti on yksin lapsensa huoltaja, jollei muuta sovita, tai tuomioistuimen päätöksellä.

Lakivaliokunnan kuulemien asiantuntijoiden lausunnoissa ehdotusta kannatetaan. Professori (emeritus) Markku Helin ei kuitenkaan pidä ehdotusta onnistuneena. Hän katsoo muutoksen johtavan siihen, että ennakkotunnustaminen käy mahdottomaksi, jos yhteishuolto ei olisi toivottua tai mahdollista. Eduskunnan oikeusasiamiehen kanslia yhtyy Helinin arvioon ja katsoo, että joissain tilanteissa sääntely voi johtaa siihen, että lapsen sukuaseman vahvistaminen voi estyä. Esimerkki-tilanteena lausunnossa mainitaan turvapaikanhakijan käännitys tai karkotus ennen lapsen syntymää.

Professori (emeritus) Helin esittää lausunnossaan ehdotuksen säännösesityksen korjaamiseksi. Sen mukaan ennakkotunnustaminen tuottaisi yhteishuollon muissa kuin niissä tilanteissa, joissa tunnustaja ilmoittaa rajoittavansa tunnustamisen vaikutukset pelkän isyyskysymyksen ratkaisuun. Helin on myös tuonut esiin mahdollisuuden ulottaa vastaava rajoitusmahdollisuus syntymän jälkeen tapahtuvaan tunnustamiseen.

Oikeusministeriö:

Ehdotuksen tavoitteena on ollut yksinkertaistaa ennakkotunnustamiseen liittyvän huoltajuuskysymyksen määräytymistä ja saattaa todellisuutta vastaava käytäntö lainsäädännön tasolle. Ehdotetulla sääntelyllä vanhemmista tulisi yhteishuoltajia suoraan lain nojalla ilman että heidän tarvitsisi tehdä siitä erillinen sopimus. Ajatuksena on, että ne vanhemmuuden tunnustajat, jotka eivät halua automaattisesti huoltajuutta, voivat halutessaan tunnustaa vanhemmuuden vasta lapsen syntymän jälkeen.

Ehdotus sai valmisteluvaiheessa lähes varauksetonta kannatusta. Eräät tahot toivoivat jopa laajempaa sääntelyä niin, että tunnustaja saisi aina huoltajuuden suoraan lain nojalla.

Tilastojen mukaan valtaosa avopareista käyttää ennakkotunnustamisen mahdollisuutta (THL:n tilastojen mukaan 78 % isyyden tunnustamisista tehtiin ennakkoon vuonna 2017). Suurin osa heistä tekee samalla yhteishuoltosopimuksen. Esimerkiksi vuonna 2017 Helsingissä tehtiin 2 169 ennakkollista isyyden tunnustamista ja vain 32 tapauksessa niistä ei tehty yhteishuoltosopimusta. Vuonna 2018 ennakkollisia tunnustamisia tehtiin 31.10. mennessä 1 940 ja vain 15 niissä ei ole tehty yhteishuoltoa.

Olisi mahdollista säätää professori (emeritus) Helinin ehdottamin tavoin niin, että tunnustaessaan etukäteen vanhemmuuden tunnustaja voisi valita, haluaako hän myös huoltajuuden vai ei. Tämä sääntely ei kuitenkaan poistaisi sitä Helinin kritisoimaa tilannetta, että lapsen huoltajuus määräytyisi eri tilanteissa eri tavoin. Nykytila, jossa lapsi voidaan tunnustaa ennakkolisesti neuvolassa ja siinä yhteydessä voidaan tehdä yhteishuoltosopimus, perustuu siihen, että järjestelmä on mahdollisimman yksinkertainen toteutettavaksi neuvolassa. Helinin ehdottama sääntely edellyttäisi sitä, että tunnustajalle osattaisiin kertoa neuvolassa eri vaihtoehtojen juridinen merkitys. Terveystieteiden tutkimuskeskuksesta ei kuitenkaan voida edellyttää tällaista juridista asiantuntemusta.

Professori (emeritus) Helinin ehdottama laajempi sääntelymalli, jossa vanhemmuuden tunnustaja voi sekä etukäteen että jälkikäteen tunnustaessaan ilmoittaa tunnustavansa isyyden tai äitiyden

ilman lapsen huoltoa koskevia vaikutuksia edellyttäisi perusteellista valmistelua ja sopisi harkittavaksi isyyslain muutostarpeiden kartoittamisen yhteydessä.

Oikeusministeriö ei tue professori (emeritus) Helinin esittämiä muutoksia. Kaikkiin sääntelymalleihin, jotka koskevat isyyden tunnustamiseen liittyvää huoltajuutta, liittyy tilanteita, jotka eivät tyydytä kaikkia pareja. Esityksessä ehdotettu malli voisi joissain harvoissa tapauksissa johtaa siihen, että isyyden tunnustaminen estyisi sen vuoksi, että isyyden tunnustaja joutuu muuttamaan ulkomaille ennen lapsen syntymää. Turvapaikanhakijoiden osalta tämä lienee kuitenkin harvinaista, koska useimmiten molemmat vanhemmat ovat turvapaikanhakijoita ja heidän lapsensa isyysasia hoidetaan puuttuvien henkilöllisyystodistusten vuoksi yleensä DNA-tutkimuksen perusteella vasta lapsen syntymän jälkeen.

→ ei tarvetta muuttaa esitystä

2.5 Vuoroasuminen

Asiantuntijat pitävät vuoroasumista koskevan käsitteen sisällyttämistä lakiin yleisesti kannatettavana. ILA esittää, että vuoroasuminen tulisi ottaa lähtökohdaksi kaikissa erotilanteissa. Itä-Suomen aluehallintoviraston maistraattien ohjaus- ja kehittämissyksikkö, Lastenvalvojat ry sekä Suomen Asianajajaliitto esittävät, että tuomioistuimen vuoroasumista koskevassa päätöksessä tulisi aina määrätä tai siitä tulisi käydä ilmi asiaan osallisten sopimus siitä, kumpi koti ilmoitetaan lapsen viralliseksi asuinpaikaksi.

Oikeusministeriö:

Ehdotettujen säännösten tavoitteena on nykyisen lain tapaan se, että lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta sekä asumista koskevaa ratkaisua harkittaessa lähtökohtana on lapsen etu kussakin yksittäistapauksessa. Tämä noudattaa myös lapsen oikeuksien komitean linjaa, jonka mukaan vanhempien vastuita koskevissa päätöksissä ainoana perusteena tulee olla kyseessä olevan lapsen etu (Yleiskommentin numero 14, kohta 67). Lain 10 §:ään ehdotetaan lisättäväksi niitä kriteereitä, joita on otettava huomioon tehtäessä ratkaisua lapsen asumisesta ja tapaamisoikeudesta. Näitä olisivat erityisesti lapsen ikä ja kehitystaso, lapsen luonne ja taipumukset, lapsen mahdolliset erityistarpeet, vanhempien asuinpaikkojen välinen etäisyys sekä vanhempien kyky ottaa yhdessä vastuu lasta koskevista asioista. Oikeusministeriö ei pidä perusteltuna säännösten muuttamista niin, että vuoroasuminen olisi lähtökohta kaikissa erotilanteissa.

Päätöksen lapsen kotikuntalain (201/1994) mukaisesta asuinpaikasta tekee maistraatti, mutta kotikuntalaissa annetaan merkitystä myös henkilön omalle näkemykselle. Esityksessä ehdotetaan, että vuoroasumista koskevaan sosiaalilautakunnan vahvistamaan sopimukseen kirjataan aina, kumpi koti ilmoitetaan lapsen viralliseksi asuinpaikaksi. Silloin kun asia ratkaistaan tuomioistuimessa, tuomioistuimen tulee esityksen mukaan tarvittaessa määrätä, kumpi koti ilmoitetaan lapsen viralliseksi asuinpaikaksi. Ehdotetun 9 a §:n mukaan tuomioistuimen on kuitenkin ennen vuoroasumista koskevan päätöksen tekemistä otettava omasta aloitteestaan käsiteltäväksi päätöksen vaikutus lapsen kotikuntalain mukaisen asuinpaikkaan. Oikeusministeriön näkemyksen mukaan säännös antaa tilaa yksittäisten tapausten huomioon ottamiselle. Estettä ei ole sellaisen käytännön luomiselle, jossa myös vuoroasumista koskevaan tuomioistuimen päätökseen merkittäisiin pääsääntöisesti tieto siitä, kumpi koti ilmoitetaan lapsen viralliseksi asuinpaikaksi.

→ ei tarvetta muuttaa esitystä

2.6 Sopimukset lapsen huollosta, asumisesta ja tapaamisoikeudesta (7 ja 7 a §)

Professori (emeritus) Helin katsoo, että lakia olisi selvennettävä siltä osin kuin kysymys on lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta tehtävistä sopimuksista (7 ja 7 a §). Hän esittää joitain yksittäisiä kommentteja 7 ja 7 a §:iin. Helsingin kaupungin sosiaali- ja terveystieteiden osasto ottaa esiin tapaukset, joissa lapsi asuu oheishuoltajan luona ja toisen vanhemman tapaamisoikeudesta tulisi saada aikaan tapaamissopimus. Lausunnon mukaan se, että tapaamissopimuksen osapuolia ovat vanhemmat ja sopimukseen pitäisi saada myös toisen vanhemman hyväksyntä, vaikeuttaa tapaamissopimuksen tekemistä. Helsingin kaupunki ehdottaa muutosta 7 a §:ään.

Professori (emeritus) Helin tuo esiin lakiehdotuksen 10 §:n 4 momentin niin sanotun ”vanhemmat tietävät parhaiten” –olettan, ja esittää epäilyksensä siitä, onko säännöstä koskevassa ehdotuksessa otettu huomioon se, että mahdollisuutta sopia lapsen huoltoon liittyvistä asioista laajennetaan. Myös Eduskunnan oikeusasiamiehen kanslia ottaa lisävastineessaan kantaa tähän.

Oikeusministeriö:

Lapsenhuoltolain uudistus on osittaisuudistus, jossa muutosten pohjana on voimassa oleva laki. Muutosehdotukset on tehty nykyisen lain perusrakenteita noudattaen. Tästä johtuu, että erityisesti 7 § on verrattain raskasrakenteinen. Valmisteluvaiheessa on harkittu useita vaihtoehtoisia muotoiluja, myös yleisluontoisempaa pykälää. Lopulta on kuitenkin päädytty ehdotettuun muotoiluun, jossa erilaiset sopimusmahdollisuudet luetellaan.

Muutosehdotuksessa on noudatettu lain nykyistä systematiikkaa, jonka mukaan vanhemmat ovat sopijapuolia. Jos sopimus vaikuttaa muun henkilön oikeuksiin, sopimuksen vahvistaminen edellyttää tämän suostumusta. Oikeusministeriö ei tue Helsingin kaupungin ehdotusta, että vanhemman osallisuus sopimuksenteossa ei olisi tietyissä tilanteissa tarpeellista. Esille nostettuihin ongelmallisiin tilanteisiin, joissa toiseen vanhempaan ei saada yhteyttä, mutta joissa sosiaalietuuden saaminen edellyttää virallista sopimusta, voitaisiin hakea ratkaisua sosiaalihuollon lainsäädännöstä tai sen tulkinnasta.

Oikeusministeriön näkemyksen mukaan ilmaisu ”lapsella on vain yksi vanhempi” on yksiselitteinen. Se tarkoittaa kaikkia tilanteita, joissa lapsella on vain yksi vanhempi riippumatta siitä, mistä tämä johtuu. Se sisältää tilanteet, joissa toisen vanhemman osalta vanhemmuutta ei ole koskaan vahvistettu samoin kuin tilanteet, joissa toinen vanhempi on kuollut tai vanhemmuus on kumottu ja lapselle on jäänyt vain yksi vanhempi.

Ehdotettu 10 §:n 4 momentti vastaa asiasisällöltään nykyistä 10 §:n 2 momenttia. Säännökseen on kuitenkin tehty ehdotetusta sopimusvapauden laajentamisesta johtuvia muutoksia. Tarkoituksena on ollut rajata säännös vain vanhempien keskinäisiin sopimuksiin. Säännöksen ulkopuolelle jäävät sen sanamuodon mukaan tapaukset, joissa lapsen huolto uskotaan vanhemman ohella muulle henkilölle. Tapaamisoikeuden osalta momentti koskee sosiaalilautakunnan vahvistamien sopimusten kannalta vain lapsen ja vanhemman välisiä tapaamisia, koska esityksessä on rajattu lapsen ja muun henkilön välinen tapaamisoikeus sosiaalilautakunnan toimivallan ulkopuolelle. Lapsen asuminen ja tapaamisoikeuden osalta säännöksen sanamuotoa saattaisi olla paikallaan täsmentää.

- Oikeusministeriö kannattaa 10 §:n 4 momentin selventämistä niin, että se koskee kaikilta osin vain vanhempien keskinäisiä sopimuksia.

2.7 Sopimus oheishuollosta (7 §:n 2 ja 3 momentti)

Lastenvalvojat ry pitää ongelmallisena ehdotusta, jonka mukaan vanhemmat voisivat sopia lapsen huollosta, asumisesta ja tiedonsaantioikeudesta myös muun henkilön kanssa. Yhdistys tuo esiin erityisesti lastensuojeluun liittyvät tilanteet. Eduskunnan oikeusasiamiehen kanslia tuo lausunnossaan esiin oheishuoltotilanteet, joissa on liittymä lastensuojeluun ja joissa on tarve antaa ohjausta oheishuoltajalle oheishuollon vaikutuksista ja siihen liittyvistä korvauksista. Myös Monimuotoiset perheet nostavat esiin tiedottamisen tarpeen erityisesti perhehoitolain mukaisiin korvauksiin liittyen. Professori (emeritus) Helin tuo esiin kysymyksen siitä, miten huoltajuus tai lapsen asuminen aikaisempaa päätöstä muuttaen palautetaan takaisin vanhemmalle.

Oikeusministeriö:

Oheishuoltoa koskeva sopimus voisi liittyä sateenkaariperheiden tai vakiintuneiden uusperheiden järjestelyihin. Se voisi liittyä myös lastensuojelulliseen tilanteeseen, jossa oheishuoltajan avulla voidaan tukea lapsen kasvuolosuhteita niin, että vältetään huostaanotolta. Oheishuollon sijasta voitaisiin sopia myös kevyemmästä vaihtoehdosta eli tietojen antamisesta muulle henkilölle. Tietojensaantioikeus voitaisiin antaa esimerkiksi lapsen isovanhemmalle tilanteessa, jossa lapsen vanhemmat tarvitsevat erityistä tukea lapsen hoitamiseen tai kasvattamiseen. Tietojensaantioikeutensa avulla isovanhempi voi tällaisessa tilanteessa seurata lapsen asioita ja mahdollisissa ongelmatilanteissa tarjota perheelle tukeaan ja apuaan tai ryhtyä muihin toimenpiteisiin lapsen edun turvaamiseksi.

Nykyisin oheishuoltoa ja tietojensaantioikeuden antamista koskevat asiat voidaan ratkaista vain tuomioistuimessa. Tuomioistuimen on kuitenkin vaikea saada totuudenmukaista kuvaa järjestelyn tarpeellisuudesta ilman sosiaalilautakunnan tekemää selvitystä perheen tilanteesta. Lastenvalvojalla olisi paremmat mahdollisuudet osapuolten kanssa keskustellen saada tietoa tapauksesta ja siitä, olisiko järjestely lapsen edun mukainen.

Hallituksen esityksen perustelujen mukaisesti oheishuoltoa koskevat tilanteet edellyttävät yhteistyötä lastenvalvojan ja lastensuojelun kanssa. Lastenvalvojalla on sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain (812/2000) 20 §:n nojalla oikeus saada tietoja lastensuojelusta. THL:ssä on määritelty perheoikeudellisten palvelujen käyttöoikeudet asiakastietoon (osana sähköisiä palveluja ja palveluluokittelua). Niiden mukaan isyyden selvittämisen, lapsen elatusavun turvaamisen, lapsen huolto- ja tapaamisoikeuden turvaamisen tai tapaamisten valvonnan palvelua antavalla työntekijällä on käyttöoikeus perheoikeudellisten palvelujen (pl. perheasioiden sovittelu), lapsiperheiden palvelujen, lastensuojelun ja työikäisten palvelujen asiakastietoihin.

Sosiaalitoimessa osataan ja pystytään myös tuomioistuinta paremmin selostamaan osapuolille erilaisten järjestelyjen oikeudelliset vaikutukset ja oheishuoltajien oikeudet saada tietyissä tilanteissa lailla säädettyjä palkkioita ja korvauksia. Lastenvalvojien tietoutta voidaan lisätä ohjeistuksella. Sote-uudistuksen myötä olisi myös mahdollista keskittää tietyntyyppiset sopimusmuodot niihin erikoistuneille työntekijöille.

Tapaamisoikeudesta oheishuoltajan luona asuvan lapsen ja tämän vanhemman välillä säädetään 7 a §:ssä. Osapuolina ovat molemmat vanhemmat ja 8 §:n 4 momentin nojalla suostumuksen antajana oheishuoltaja. Jos lapsella on vain yksi vanhempi, osapuolina ovat vanhempi ja oheishuoltaja.

Sopimuksen muuttamisen osalta 7 §:n perusteluissa (s. 43) selostetaan oheishuoltoa koskevien sopimusten tekemistä, mukaan lukien sopimuksen muuttamista koskevat tilanteet. Sopimusta oheishuollosta voidaan muuttaa 12 §:n mukaisten edellytysten täyttyessä. Oheishuoltaja voidaan vapauttaa tehtävästään vanhempien tekemällä uudella sopimuksella. Lain 8 §:n 4 momentin 1 kohdan mukaisesti tällaisen sopimuksen vahvistaminen edellyttää oheishuoltajan suostumusta. Jos yksimielisyyttä ei ole, asia voidaan saattaa tuomioistuimen ratkaistavaksi.

→ ei tarvetta muuttaa esitystä

3. Tuomioistuimia koskevat säännökset

3.1 Tuomioistuimen päätös lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta

Professori (emeritus) Helin ehdottaa lain selkeyden kannalta 9 §:ään otettavaksi viittaus 9 c §:ään. Hän ehdottaa myös nykyisen 9 §:n 3 momenttia vastaavan säännöksen lisäämistä pykälään. Lisäksi hän ehdottaa vastaavan laajennuksen lisäämistä väliaikaisia määräyksiä koskevaan 17 §:ään. Eduskunnan oikeusasiamiehen kanslia toteaa, että väliaikaismääräyksiä tulisi voida käyttää tietojensaantioikeutta laajemmin.

Oikeusministeriö:

Esityksessä ehdotettu tuomioistuimen päätöksiä lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta koskeva 9 § perustuu nykyisen lain 9 §:ään. Lakiteknisistä syistä seuraavat tuomioistuimen päätöksiä koskevat uudet säännökset on otettu erillisiin pykäliin: tarkemmat määräykset vuoroasumisesta ja tapaamisoikeudesta (9 a §), tuetut ja valvotut tapaamiset sekä valvotut vaihdot (9 b §), lapsen oikeus tavata muuta henkilöä kuin vanhempaansa (9 c §) sekä tapaamisoikeuden turvaaminen (9 d §). Näihin säännöksiin on viittaus 9 §:n perusteluissa. Perusteluissa todetaan myös, että luettelo ratkaisuvaihtoehdoista ei ole tyhjentävä. Oikeusministeriö ei pidä tarpeellisena lisätä 9 §:ään viitasta edellä mainittuihin säännöksiin.

Voimassa oleva 9 §:n 3 momentti sisältää yleisluontoisen säännöksen, jonka mukaan tuomioistuin voi tarvittaessa antaa määräyksiä huoltajan tehtävistä, oikeuksista ja velvollisuuksista. Tätä säännöstä ei ole ehdotettu säilytettäväksi, koska oikeuskäytännössä vakiintuneen käsityksen mukaan tuomioistuimen ei tule ottaa kantaa sellaisiin lapsen huollon sisältöä koskeviin kysymyksiin, jotka kuuluvat huoltajien päätösvaltaan. Oikeusministeriö ei näe kuitenkaan estettä sille, että säännös palautettaisiin lakiin, jos lakivaliokunta harkitsee sen tarpeelliseksi.

Oikeusministeriö ei kuitenkaan tue professori (emeritus) Helinin ehdotusta siitä, että nykyistä 9 §:n 3 momenttia vastaava säännös lisättäisiin 17 §:ään. Pykälä ei nykyisinkään sisällä tällaista säännöstä, eikä sellaiseen ole valmistelun kuluessa esitetty tarvetta. Eduskunnan oikeusasiamiehen kanslian lausuntoon viitaten oikeusministeriö toteaa, että väliaikaisia määräyksiä koskevaan 17 §:ään on lisätty asioita, joista väliaikainen määräys voidaan nykyisessä säännöksessä säädetyin li-

säksi antaa: tietojensaantioikeus ja elatusapu. Nykyiseen tapaan väliaikainen määräys voidaan antaa lapsen huollosta, asumisesta ja tapaamisoikeudesta. Tämä sisältää myös mahdollisuuden antaa väliaikainen määräys huoltajien tehtävien jaosta.

- ➔ Nykyistä 9 §:n 3 momenttia vastaavan säännöksen lisääminen 9 §:ään jätetään laki-valiokunnan harkintaan.

3.2 Läheisen henkilön tapaamisoikeus (9 c §)

Eduskunnan oikeusasiamiehen kanslian, Lastensuojelun keskusliiton (LSKL) ja Asianajajaliiton mukaan mahdollisuutta vahvistaa lapsen ja hänelle erityisen läheisen henkilön tapaamisoikeus tulisi käyttää hyvin harkiten. Mannerheimin lastensuojeluliitto (MLL) pitää perusteltuna, että läheisten henkilöiden määrittely on suppea. MLL, LSKL ja apulaisprofessori Suviaanna Hakalehto esittävät, että viranomaisen kuulisi lasta näissä asioissa henkilökohtaisesti. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos sekä Suomen Isovanhemmat ry katsovat, että tapaamisoikeus tulisi voida vahvistaa muillekin kuin samassa taloudessa asuville.

MLL, Suomen vanhempainliitto, Suomen Uusperheiden Liitto ry, Väestöliitto ry ja Ensi- ja turvakotien liitto sekä apulaisprofessori Hakalehto esittävät, että lapsen ja hänelle erityisen läheisen henkilön tapaamisoikeus voitaisiin vahvistaa myös sosiaalilautakunnan vahvistamalla sopimuksella. Sateenkaariperheet ry esittää myös perusteluiden selkeyttämistä niin, että perheeseen syntyvän lapsen syntymän aikaan vallinnut perhetilanne (esimerkiksi useamman vanhemman apilaperheessä) voidaan vakiinnuttaa lapsen syntymästä lukien sopimuksella tosiasiallisen vanhemman tapaamisoikeuksista, vaikka esimerkiksi uusperheessä edellyttäisiin tilanteen vakiintumista ennen kuin tapaamisoikeus voidaan sopia uudelle vanhemmalle. Sateenkaariperheet ry:n ja Väestöliitto ry:n mukaan selkeä ennakkosopimus varmistaisi lapselle oikeuden tavata kaikkia vanhempiaan, vahvistaisi lapsen hyvinvointia ja ehkäisisi vanhempien välisiä ristiriitoja.

Oikeusministeriö:

Oikeusministeriö katsoo, että täysin uudenlaisen säännöksen soveltaminen vaatii erityistä harkintaa ja punnintaa yhtäältä lapsen oikeuden ja toisaalta tapaamista haluavan henkilön perheen suojan välillä. Säännöksen edellytys siitä, että näillä henkilöillä on ollut lapsen ja vanhemman väliseen suhteeseen verrattava vakiintunut suhde, perustuu Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytäntöön. Säännöksen perusteluissa on todettu, että tällainen suhde voi muodostua esimerkiksi lapsen ja samassa taloudessa asuneen aikuisen välillä. Oikeusministeriö korostaa, että kyse on esimerkkitalanteesta, jossa säännöksessä ehdotetun erityisen läheisyyden edellytyksen pääsääntöisesti voidaan katsoa täyttyvän. Selvää on, että edellytys voi täytyä muissakin tilanteissa. Väärintulkintojen välttämiseksi tätä saattaisi olla tarpeen korostaa enemmän kuin mitä lakiesityksen perusteluissa on tehty. Käytännössä asiaa on joka tapauksessa arvioitava aina tapauskohtaisesti kuntilanteen erityispiirteet huomioon ottaen. Ratkaisevaa on se, millaista ratkaisua voidaan yksittäistapauksessa pitää kaikki seikat huomioon ottaen lapsen edut parhaiten turvaavana.

Vahvistamismahdollisuuden rajaaminen vain tuomioistuimelle korostaa tällaisen tapaamisoikeuden poikkeuksellisuutta. Useimmiten kyse on riitaisista tapauksista, sillä riidattomissa tilanteissa yhteydenpito lapselle läheisen henkilön kanssa ei edellytä täytäntöönpanokelpoista sopimusta tai tuomioistuimen päätöstä. Lapsen kuuleminen toteutetaan näissä tapauksissa samalla tavoin kuin

muissakin tuomioistuimen ratkaisemissa asioissa eli yleensä lasta kuullaan sosiaalilautakunnan tekemän selvityksen yhteydessä henkilökohtaisesti.

Jos tällainen tapaamisoikeutta koskeva sopimus olisi mahdollista tehdä sosiaalilautakunnan vahvistamalla sopimuksella, säännöstä tulisi soveltaa sosiaalitoimessa samoin perustein kuin tuomioistuimessa. Pelkkä asianosaisten välinen yksimielisyys tilanteesta ei olisi riittävää. Ilman erityisiä säännöksiä ja järjestelyjä lastenvalvojilla ei ole mahdollisuuksia selvittää säännöksen edellyttämiä perheen olosuhteita. Säännöksen soveltamisen haasteellisuutta sosiaalitoimessa lisäisi merkittävästi se, että kokonaan uuden tapaamisoikeusmuodon hyväksymisen tarkemmista edellytyksistä ei olisi alkuvaiheessa lainkaan soveltamista ohjaavaa oikeuskäytäntöä.

Mahdollisuutta tapaamisoikeuden vahvistamiseen sosiaalitoimessa on perusteltua harkita sen jälkeen, kun uuden säännöksen soveltamisesta on saatu kokemuksia.

- Ei tarvetta muuttaa pykälätekstiä. Oikeusministeriö esittää valiokunnan harkittavaksi, että säännöksessä tarkoitettun erityisen läheisen suhteen edellytyksen perusteluja täydennettäisiin sen selventämiseksi, että edellytyksen täyttyminen ei välttämättä edellytä lapsen ja tapaamisen vahvistamista haluavan henkilön aiempaa asuamista samassa taloudessa.

3.3 Uhkasakko tapaamisoikeuden turvaamiseksi (9 d §)

ILA ja OTT Anja Hannuniemi esittävät, että uhkasakko tulisi liittää automaattisesti kaikkiin oikeuden määräyksiin lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta mukaan lukien vuoroasumismääräykset. Suomen Uusperheiden Liitto ry:n, Ensi- ja turvakotien liiton sekä Monimuotoiset perheet -verkon mukaan tapaamisoikeuden turvaaminen uhkasakolla tulisi aina olla viimesijainen vaihtoehto.

Oikeusministeriö:

Hallituksen esityksen mukaan uhkasakko voidaan liittää tapaamisoikeutta koskevaan päätökseen, jos tämän vanhemman tai huoltajan aikaisemman toiminnan perusteella on aihetta epäillä, että hän ei tulisi vapaaehtoisesti noudattamaan tapaamisoikeutta koskevaa päätöstä. Ehdotuksen perusteluissa mainitaan esimerkkinä tilanne, jossa tämä vanhempi tai huoltaja ilman hyväksyttävää syytä on jättänyt noudattamatta tapaamisoikeudesta annettua väliaikaismääräystä tai ei ole muutoin sallinut tapaamisia ennen päätöksen antamista.

Lakivaliokunnan kuulemien asiantuntijatahojen näkemykset ovat keskenään ristiriitaisia. Oikeusministeriö ei pidä perusteltuna, että uhkasakko liitettäisiin kaikkiin lapsen huolto- ja tapaamisoikeutta koskeviin päätöksiin. Esityksessä ehdotetuilla edellytyksillä uhkasakon asettaminen voi kuitenkin edesauttaa tapaamisoikeutta koskevien päätösten noudattamista.

- ei tarvetta muuttaa esitystä

3.4 Lapsen huollon ja lastensuojelun yhtymäkohdat ja tiedonkulku (11 a §)

Yliopistonlehtori Hannele Tolonen esittää, että tulisi nimenomaisesti säätää huoltoasiaa käsittelevän tuomioistuimen oikeudesta saada asian käsittelyn kannalta välttämätöntä tietoa lasta koskevaa lastensuojeluasiaa käsittelevältä hallintotuomioistuimelta. Eduskunnan oikeusasiamiehen

kanslia ottaa esiin lastensuojelulain (417/2007) 46 §:ään ehdotetun muutoksen ja esittää lakiin mainintaa, että tapaamisoikeudesta voidaan tuomioistuimessa päättää vain huostassapidon lopettamista silmällä pitäen.

Oikeusministeriö:

Ehdotetun 11 a §:n tarkoituksena on selventää samanaikaisesti vireillä olevien lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan asian ja huostaanottoasian suhdetta. Huostassapidon aikanakin voidaan sopia tai päättää lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta. Tästä säädetään lastensuojelulain (417/2007) 46 §:ssä, jonka sanamuotoa esitetään täsmennettäväksi korkeimman oikeuden ratkaisukäytännön mukaisesti (KKO 2011:59). Näillä ratkaisuilla ei kuitenkaan vaikuteta huostaanottoon tai sen sisältöön, mikä vahvistetaan 11 a §:n 2 momentissa. Ristiriitaa lastensuojelulain 45 §:ään tai 62 ja 63 §:ään ei näin ollen ole. Lisäksi säännöksessä todetaan, että hakemus voidaan hylätä, jos asian ratkaiseminen on huostassapidon takia lapsen edun kannalta tarpeetonta.

Jos lapsi on huostaanotettu, lapsen etu saattaa kuitenkin vaatia, että lapsen huoltoa tai tapaamisoikeutta koskeva asia ratkaistaan jo huostaanoton aikana. Ehdotetun 11 a §:n perusteluissa mainitaan esimerkkinä tällaisesta se, että huostaanottoa suunnitellaan pian lopetettavaksi. Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevaa asiaa käsittelevän tuomioistuimen intressissä on selvittää huostaanottoasian tilanne. Tämä edellyttää tiedonvaihtoa lapsen huoltoa käsittelevän yleisen tuomioistuimen ja ennen kaikkea lastensuojeluviranomaisen välillä. Kuten 11 a §:n perusteluissa todetaan, tuomioistuin voi pyytää 16 §:ssä tarkoitetun sosiaalilautakunnan selvityksen lapsen tilanteesta ja huostaanottoon liittyvästä asian vaiheesta. Yleisellä tuomioistuimella on myös oikeus saada tarvittava tilannetieto sosiaaliviranomaiselta suoraan, ilman 16 §:n mukaista selvityspyynn-
töä, sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain (812/2000) 18 §:n nojalla. Tiedonkulun varmistamiseksi pykälään on otettu informaatioluonteinen viittaus tähän säännökseen.

→ ei tarvetta muuttaa esitystä

3.5 Vireillepano-oikeus (14 §)

Helsingin kaupungin sosiaali- ja terveystoimiala ehdottaa vireillepano-oikeutta koskevan 14 §:n muuttamista siten, että mikäli lapsi jää ilman vanhempaa ja huoltajaa isyyden kumoamisen ja huoltajuuden päättymisen vuoksi, voisi hakemuksen lapsen huollosta tehdä myös lapsen sukulainen tai muu lapselle läheinen henkilö. OTT Hannuniemi ehdottaa vireillepano-oikeuden laajentamista niin, että läheisillä olisi oikeus tehdä lapsen huoltoa koskeva hakemus, jos vanhemmat ovat poissa lastensa elämästä eli saavuttamattomissa.

Oikeusministeriö:

Vireillepano-oikeus on lain nykyisen säännöksen mukaan lapsen vanhemmilla, huoltajalla ja sosiaalilautakunnalla. Lapsen sukulainen tai muu lapselle läheinen henkilö voi tehdä hakemuksen, jos lapsi on huoltajan kuoleman vuoksi jäänyt ilman huoltajaa. Esityksessä ehdotetaan säännöksen laajentamista siten, että tietojensaantioikeuden saanut henkilö voi tehdä hakemuksen, joka koskee oikeuden muuttamista. Lisäksi lakiin ehdotetussa 9 c §:ssä tarkoitettu lapselle erityisen läheinen henkilö voi tehdä hakemuksen, joka koskee lapsen oikeutta tavata häntä. Lapsen huollosta ja

tapaamisoikeudesta annetun asetuksen (556/1994) 11 §:n 1 momentti velvoittaa sosiaalilautakunnan tekemään tarvittaessa hakemuksen tuomioistuimelle huoltajan määräämiseksi lapselle, kun se on saanut tiedon siitä, että lapsi on huoltajan kuoleman johdosta jäänyt vaille huoltajaa.

Oikeusministeriö ei pidä perusteltuna vireillepano-oikeuden laajentamista vaan katsoo, että säännös riittää turvaamaan lapsen tilanteen myös niissä tilanteissa, joissa lapsi on isyyden kumoamisen vuoksi jäänyt vaille huoltajaa. Lakiin liittyvää asetusta muutettaessa asetukseen voidaan lisätä sosiaalilautakunnalle velvollisuus ryhtyä toimiin tarvittaessa myös silloin, kun lapsi on isyyden kumoamisen vuoksi jäänyt kokonaan ilman huoltajaa. Oikeusministeriö huomauttaa vielä, että isyyslain (11/2015) 4 §:n 1 momentin 1 kohdan mukaan lastenvalvojalla on velvollisuus selvittää isyys, kun lastenvalvoja saa tiedon 18 vuotta nuoremasta lapsesta, jonka osalta isyyttä ei ole todettu 2 §:n nojalla. Säännöstä sovelletaan myös tilanteissa, joissa lapsi jää isättömäksi isyyden kumoamisen vuoksi (HE 91/2014, s. 31).

→ ei tarvetta muuttaa esitystä

3.6 Lapsen kuulemista koskeva sääntely

Monet asiantuntijat ottavat kantaa lapsen kuulemiseen tuomioistuimessa. Lastensuojelun keskusliitto tuo esiin tuomioistuimessa kuulemista koskevan erityisen 12 vuoden ikärajan osalta huolen siitä, että se muodostaisi käytännön toiminnassa ehdottoman ikärajan, jolloin yksilöllinen pohdinta jää vähälle. Lapsiasiavaltuutetun toimisto viittaa ikärajaan ja toivoo, että myös pienemmillä lapsilla olisi mahdollisuus esittää omat näkemyksensä suoraan tuomioistuimessa silloin, kun lapsi itse sitä toivoo. Myös apulaisprofessori Suvianna Hakalehto tuo esiin tämän huolen. Psykologi Mäntylä - Karppinen puolestaan toteaa lausunnossaan, että myös yli 12-vuotiaiden tuomioistuimessa kuultavien nuorten suojeluun on syytä kiinnittää huomiota. Oikeuspsykologian dosentti Helinä Häkkänen - Nyholm esittää harkittavaksi, voitaisiinko lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta annetun lain 2 §:n 1 momentti poistaa kokonaan, jotta ikärajaa ei käytettäisi tietoisesti hyväksi pyrittäessä estämään tai rajoittamaan lapsen oikeutta toiseen vanhempaan.

Eduskunnan oikeusasiamiehen kanslia esittää lastensuojelulain 29 §:n 3 momenttia vastaavan säännöksen lisäämistä, jotta lasta voitaisiin kuulla myös ilman lapsen huoltajien suostumusta.

Lausunnoissa esitetään myös eri näkemyksiä siitä, pitäisikö tai voisiko lapsen kuulemista tallentaa ääni- tai kuvataallenteelle. Lausunnoissa pidetään tärkeänä myös lapsen kuulemisen suorittavan henkilön ammattitaitoa ja sen kehittämistä.

Oikeusministeriö:

Esityksessä ehdotetaan madallettavaksi kynnystä lapsen henkilökohtaiseen kuulemiseen tuomioistuimessa. Lapsen kuuleminen tuomioistuimessa ei enää edellyttäisi painavia syitä, vaan lasta voitaisiin kuulla, jos se on asian ratkaisemisen kannalta tarpeen ja lapsi sitä pyytää tai siihen suostuu. Alle 12-vuotiaan kuuleminen edellyttäisi kuitenkin, että kuuleminen on välttämätöntä asian ratkaisemiseksi, eikä siitä ei arvioida aiheutuvan lapselle merkittävää haittaa.

Laki sisältää edelleen myös lain 11 §:ssä olevan perussäännöksen siitä, että lapsen huoltoa koskevassa asiassa on selvitettävä ja otettava huomioon lapsen omat toivomukset ja mielipide sikäli kuin se on lapsen ikään ja kehitystasoon nähden mahdollista. Säännös vastaa lapsen oikeuksien sopimuksen 12 artiklaa. Sen mukaan lapselle, joka kykenee muodostamaan omat näkemyksensä, on taattava oikeus vapaasti ilmaista nämä näkemyksensä kaikissa lasta koskevissa asioissa. Artiklan mukaan lapsen näkemykset on otettava huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti.

Esityksessä lähdetään siitä, että lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevassa oikeudenkäynnissä lapsen mielipide selvitetään pääsääntöisesti sosiaalilautakunnan selvityksen yhteydessä. Lasta on tällöin mahdollista tavata useaan kertaan esimerkiksi hänen kotonaan. Lapsen aito mielipide saadaan näin paremmin selvitetyksi. Selvityksen tekijän on selvitystä tehdessään kerrottava lapselle, että hänellä on mahdollisuus tulla kuulluksi myös tuomioistuimessa. Jos lapsi kertoo haluavansa tulla kuulluksi tuomioistuimessa, tämä on kirjattava selvitykseen (16 §:n yksityiskohtaiset perustelut).

Oikeudenkäyntimenettely on muuttunut 1980-luvun ajoista niin, että lapsen kuulemisen poikkeuksellisesti suoraan tuomioistuimessa ei voida katsoa edellyttävän painavia syitä. Nykyisin kuuleminen voidaan tuomioistuimessakin toteuttaa lapsen tarpeet paremmin huomioiden. Lapsen suora kuuleminen tuomioistuimessa voi olla perusteltua esimerkiksi tilanteessa, jossa olosuhdeselvitystä ei muuten tarvittaisi. Kysymys voi olla esimerkiksi tapauksesta, jossa harkitaan tapaamisoikeutta koskevien järjestelyjen muuttamista ja tuomioistuin kaipaisi nuoren näkemystä asiaan.

Säännökseen ehdotettu ohjeellinen ikäraja tarvitaan lapsen suojelemiseksi. Säännös vastaa sanamuodoltaan soveltuvin osin lastensuojelulain 86 §:n 1 momenttia. Se, aiheutuisiko lapselle kuulemisesta merkittävää haittaa, on arvioitava kussakin tapauksessa erikseen. Säännös ei rajoita lapsen oikeutta tulla kuulluksi, sillä alle 12-vuotiasta lasta kuullaan ensisijaisesti sosiaalilautakunnan tekemän selvityksen yhteydessä. Ehdotetussa pykälässä säännellään myös siitä, missä ja miten lapsen kuuleminen voi tapahtua. Säännös jättää harkintavaltaa tuomioistuimelle yksityiskohtien suhteen. Myös kuulemisen tallentaminen on tuomioistuimen harkinnassa. Kuulemisen pääkohdat on kuitenkin selostettava kuulemisen jälkeen asianosaisille. Kuulemisen suorittavan henkilön koulutuksesta lausutaan vastineen lopussa.

Oikeusministeriön näkemyksen mukaan on selvää, että lasta ei voida kuulla sosiaalitoimessa ilman huoltajien suostumusta. Oikeusministeriö ei pidä kuitenkaan tarpeellisena säätää lapsen kuulemisesta vastoin huoltajan tahtoa. Sopimuksen tekeminen lastenvalvojan luona perustuu vanhempien vapaaehtoisuuteen, eikä erityiseen pakottamiseen ole tarvetta. Myös olosuhdeselvityksen yhteydessä vanhempien intressissä on toimia sosiaaliviranomaisten kanssa yhteistyössä.

Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta annetun lain 2 §:ssä säädetään lapsen tahdon huomioon ottamisesta täytäntöönpanon yhteydessä. Pykälän 1 momentissa säädetään selkeä lähtökohta lapsen itsemääräämisoikeudelle. Sen täydentämiseksi esityksessä ehdotetaan säädettäväksi 2 momentti, jossa selkeytetään lapsen vastustuksen arvioinnissa huomioon otettavia seikkoja, mm. sitä, onko lapsen mielipide itsenäinen eli että siihen ei ole vaikuttettu epäasiallisella tavalla. Oikeusministeriö ei pidä mahdollisena, että 1 momentissa säädetystä 12 vuoden ikärajasta luovuttaisiin kokonaan.

→ ei tarvetta muuttaa esitystä

3.7 Asiantuntija-avustajaa koskevien säännösten täsmentäminen

Psykologi Päivi Mäntylä - Karppinen pitää ongelmallisena sitä, että asiantuntija-avustaja ei osallistuisi ratkaisun tekoon. Hänen mukaansa lapsen kuulemisessa olennaista on muodostaa kokonais käsitys ja löytää eri tietolähteitä yhdistelemällä ymmärrys lapsen ilmaisun taustalla oleville intresseille ja pyrkimyksille. Eduskunnan oikeusasiamiehen kanslia ei pidä asiantuntijan kuulumista ratkaisukokoonpanoon ainakaan tässä vaiheessa tarpeellisena, mutta ehdottaa lakiin lisäystä, jolla asiantuntijan tiedonsaantioikeus varmistettaisiin. YVPL ja Monimuotoiset Perheet ry ehdottavat asiantuntija-avustajan pätevyyden tiukentamista ja tuomioistuimen mahdollisuutta käyttää asiantuntija-avustajaa myös varsinaisissa tuomioistuin käsittelyissä tuomioistuinsovitte-lujen lisäksi.

Oikeusministeriö:

Oikeusministeriö ei pidä tarpeellisena, että lapsen kuulemisessa tuomioistuimessa tuomarin apuna oleva asiantuntija-avustaja kuuluisi ratkaisukokoonpanoon tai että näiden avustajien pätevyysvaatimuksia tiukennettaisiin. Ministeriö ei myöskään pidä perusteltuna, että sosiaalilautakunnan selvitystehtävä korvattaisiin asiantuntijan käyttämisellä. Lapsen kuulemisessa avustaminen edellyttää, että avustajalla on tarvittavat taustatiedot tapauksesta. Tästä ei tarvitse säätää erikseen, sillä näissä tilanteissa asiantuntijalla on oikeus saada tieto myös salassa pidettävistä asiakirjoista viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetun lain (621/1999) 26 §:n 3 momentin nojalla.

→ ei tarvetta muuttaa esitystä

3.8 Edustajan nimeäminen lapselle

Yliopistonlehtori Hannele Tolonen esittää lapsenhuoltolakia täydennettäväksi säännöksellä, jonka mukaan asiaa käsittelevä tuomioistuin voi määrätä erillisen henkilön lapsen avuksi ja tueksi huoltoasian tuomioistuin käsittelyyn, kun tähän on erittäin painava syy lapsen edun turvaamiseksi menettelyssä. Psykologi Mäntylä - Karppinen tukee Tolosen ehdotusta. Myös oikeuspsykologian dosentti Helinä Häkkänen - Nyholm esittää tukihenkilön nimeämistä lapselle. Professori (emeritus) Helin ei sen sijaan kannata ehdotusta. Helinin mukaan on vaikea nähdä, mihin tehtävään edustajaa/avustajaa tarvittaisiin ja mitä lisäarvoa näin saataisiin. Eduskunnan oikeusasiamiehen kanslia esittää, että kärjistyneitä huoltoriitoja varten tarvittaisiin oma erityinen prosessi, mutta ei katso sen olevan toteutettavissa käsiteltävänä olevan hallituksen esityksen yhteydessä.

Oikeusministeriö:

Mahdollisuutta määrätä huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevaa oikeudenkäyntiä varten edunvalvoja tai muu erillinen henkilö harkittiin esityksen valmisteluvaiheessa. (Työryhmän mietintö Lapsenhuoltolain uudistaminen, OM 47/2017, s. 37) Työryhmä ei kuitenkaan pitänyt tällaista säännöstä tarpeellisena.

Erityisesti kärjistyneissä huoltoriidoissa lapsella on yleensä jo useita sosiaalihuollon asiakkuuksia. Yhden uuden toimijan tuomista tähän kokonaisuuteen ei olisi lapsen edun mukaista. Vain oikeudenkäyntiä varten nimettävä edustaja lapselle ei olisi myöskään luonnollinen taho tukemaan lasta kokonaisvaltaisesti huoltoriidan aikana. Sosiaalihuoltolain (1301/2014) 28 §:n nojalla lapselle voidaan nimetä tukihenkilö. Tämä tukihenkilö voi tukea lasta paitsi oikeudenkäyntivaiheessa, myös erotilanteessa laajemminkin.

Erillisen edustajan nimeäminen lapselle ei myöskään ole tarpeen lapsen tuomioistuimessa tapahtuvaa kuulemistä varten. Kuulemisen toteutumiseen lapsiystävällisellä tavalla voidaan paremminkin vaikuttaa muilla tavoin. Lapsen kuuleminen tapahtuu jatkossakin pääsääntöisesti sosiaalilautakunnan selvityksen yhteydessä.

Esityksessä ehdotetaan muutosta sosiaalilautakunnan selvitystä tekevän virkamiehen asemaan oikeudenkäynnissä. Tuomioistuin voi kutsua selvityksen tekijän kuultavaksi suulliseen käsittelyyn. Nykyisestä käytännöstä poiketen häntä ei kuultaisi oikeudenkäynnissä toisen asianosaisen nimeämänä todistajana, vaan lapsenhuoltolaissa erityisesti säädettyinä kuultavana. Tällä muutoksella korostetaan sitä, että yksi selvityksen tekijän keskeisistä rooleista olisi lapsen edun valvojana toimiminen ja lapsen näkemyksen välittäminen tuomioistuimelle.

Oikeusministeriö katsoo, että nämä valmisteluvaiheessakin esitetyt näkökohdat ovat perusteltuja, eikä erillisen edustajan tai muun henkilön nimeämiselle lapselle oikeudenkäyntiä varten ole tämän vuoksi perusteita.

→ ei tarvetta muuttaa esitystä

3.9 Oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuus

OTT Hannuniemi esittää vastapuolen oikeudenkäyntikulujen korvaamista keinoksi vähentää riitoja. Asianajajaliiton mielestä tuomioistuimen tulisi olla mahdollista nykyistä useammin torjua perusteettomien hakemusten tekemistä määräämällä perusteettoman hakemuksen tehnyt vanhempi korvaamaan vastapuolen oikeudenkäyntikulut. Vastaavasti muun erityisen läheisen henkilön, jota ei katsottaisikaan läheiseksi, hakemuksista tulisi seurata oikeudenkäyntikuluvollisuus.

Oikeusministeriö:

Oikeusministeriön tiedossa on, että lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevien asioiden oikeudenkäyntikulusäännösten soveltamiseen liittyy lisäselvitystä vaativia epäkohtia. On kuitenkin tarkoituksenmukaista, että oikeudenkäyntikulusäännöksiin ei tehdä erillismuutoksia, vaan niitä arvioidaan lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevienkin asioiden osalta selvitettäessä muita oikeudenkäyntikulusääntelyyn liittyviä muutostarpeita.

→ ei tarvetta muuttaa esitystä

4. Muita esille otettuja asioita

4.1 Vieraannuttamisen kriminalisointi

ILA esittää vieraannuttamisen määrittelemistä laissa ja sen sanktioimista. Miesjärjestöjen keskusliitto esittää lain vaikutusten seurantaan liittyviä huomioita ja toteaa niihin liittyen mm., että vieraannuttamisen kriminalisointi saattaisi olla selkein tapa ehkäistä ongelmaa, jos vieraannuttamisproblematiikkaa ei saada muutoin riittävästi ratkaistua.

Oikeusministeriö:

Vieraannuttamisen kriminalisointi on ollut esillä viime vuosina eri yhteyksissä. Eduskunnassa asiaa käsiteltiin kesäkuussa 2012 annetun lakialoitteen 28/2012 vp (Pauli Kiuru ym.) yhteydessä. Siinä ehdotettiin tapaamisoikeuden tahallisen estämisen kriminalisointia. Asiaa on pohdittu myös lapsenhuoltolain valmistelun aikana. Työryhmän mietinnössä päädyttiin siihen, että vieraannuttamisen tai muun tapaamisoikeuden estämisen kriminalisointia ei pidetty perusteltuna. Suurin osa työryhmämietintöön lausuntonsa antaneista kannatti työryhmän linjausta.

Kuten aiheen käsittelyn aiemmissa vaiheissa on todettu, vieraannuttamisen kriminalisoinnissa olisi monia ongelmia. Merkittävimmät ongelmat liittyvät tunnusmerkistön täsmällisyyden ja tarkkarajaisuuden vaatimuksiin sekä näyttökysymyksiin. Muuhun sakon uhkaan verrattuna kriminalisoinnilla ei olisi todennäköisesti myöskään merkittävää ennaltaehkäisevää merkitystä. Seurauksena voisi olla pikemminkin kriisin syveneminen. Kriminalisointi ei olisi myöskään lapsen edun mukaista sääntelyä. Se pitkittäisi lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevia oikeudenkäyntejä ja toisi yhden lasta kuormittavan oikeudenkäyntimenettelyn lisää.

Vieraannuttamiseen on mahdollista puuttua sosiaalihuollon lainsäädännön nojalla. Voimassaolevan lastensuojelulain 25 §:n 1 momentin 1 kohdan nojalla sosiaalihuollon viranomaisilla on velvollisuus salassapitosäännösten estämättä viipymättä ilmoittaa kunnan sosiaalihuollosta vastaavalle toimielimelle, jos he ovat tehtävässään saaneet tietää lapsesta, jonka hoidon ja huolenpidon tarve, kehitystä vaarantavat olosuhteet tai oma käyttäytyminen edellyttää mahdollista lastensuojelun tarpeen selvittämistä. Kyseisen pykälän 1 momentissa on lista viranomaisia, joilla on vastaava ilmoitusvelvollisuus. Lain 25 §:n 2 momentin mukaan myös muu kuin 1 momentissa tarkoitettu henkilö voi tehdä tällaisen ilmoituksen häntä mahdollisesti koskevien salassapitosäännösten estämättä. Lapsi ja perhe voivat saada tukea ja apua myös ilman lastensuojelun asiakkuutta varhaisessa vaiheessa sosiaalihuoltolain ja lastensuojelulain perusteella.

Oikeusministeriö ei kannata vieraannuttamista koskevan rangaistussäännöksen säätämistä. Lapsen ja vanhemman välisen yhteydenpidon perusteettomaan ja kiusaamistarkoituksessa tapahtuvaan estämiseen on kuitenkin suhtauduttava vakavasti ja näitä tilanteita tulee ehkäistä nykyistä tehokkaammin. Esityksessä on pyritty löytämään keinoja tähän.

4.2 Pitkittyneet huoltoriidat

OTT Hannuniemi katsoo, ettei esitys auta vaikeisiin huoltoriitoihin. Myös Eduskunnan oikeusasiainmiehen kanslia on myönteisinä pitämistään uudistuksista huolimatta skeptinen siihen nähden, voidaanko näidenkään säännösten nojalla päästä olennaisesti nykyistä parempaan tulokseen kaikkein vaikeimpien riitojen kohdalla. Se tuo lausunnossaan esille oikeusprosessien pitkät kestot ja esittää selkeitä enimmäisaikoja oikeudenkäynneille.

Oikeusministeriö:

Oikeusministeriö toteaa, että esityksessä on pyritty löytämään lainsäädäntötoimia, joilla tuomioistuimenmenettelyä voidaan lyhentää ja turhia oikeudenkäyntejä voidaan ehkäistä. Näitä ovat muun

muassa olosuhdeselvityksen tekemistä koskevan prosessin jännevöittäminen, säännös tuomioistuimen velvollisuudesta käsitellä lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskeva asia joutuisasti ja järjestää ensimmäinen istunto viivytyksettä, mahdollisuus hylätä selvästi perusteeton hakemus jo kirjallisessa menettelyssä ja mahdollisuus asettaa uhkasakko jo ns. perustepäätöksen yhteydessä. Säännösten perusteluissa on esitetty myös ohjeita siihen, miten prosessin johdon keinoin voidaan edetä tietyissä tilanteissa nopeasti.

Ehdotusten valmisteluvaiheessa on pohdittu erilaisia mahdollisuuksia nopeuttaa oikeudenkäyntimenettelyä määräajoin. Lapsenhuoltolain uudistamista pohtinut työryhmä ehdotti säännöstä, jonka mukaan käräjäoikeuden tuli järjestää istunto viimeistään kuuden viikon kuluttua pyynnön esittämisestä, jos asiassa on pyydetty väliaikaismääräystä. Lausuntopalautteessa määräaikojen asettamista ei pidetty tarkoituksenmukaisena keinona asian käsittelyn lyhentämiseksi. Määräajoilla nähtiin myös se vaikutus, että asianosainen ei voisi käyttää valitsemaansa asianajajaa: lapsiasioihin erikoistuneet asianajajat ovat kysytyjä ja kiireisiä. Asian käsittelyn kokonaiskestolle asetettava määräaika ei pidetty myöskään lainvalmistelun varhaisemmassa vaiheessa saadun lausuntopalautteen mukaan perusteltuna.

Asian käsittelyn nopeuteen voitaisiin saadun lausuntopalautteen mukaan vaikuttaa parhaiten järjestämällä riittävät resurssit sekä sosiaalilautakunnan selvityksiä tekeville viranomaisille että tuomioistuimille.

Oikeusministeriön näkemyksen mukaan pitkittyneiden ja kärjistyneiden huoltoriitojen estämiseksi parhaiten toimivia keinoja ovat vaikeiden tilanteiden ennaltaehkäisemiseen tähtäävät toimet. Hallituksen kärkihankkeena meneillään olevan lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelman (LAPE) tavoitteena on uudistaa lapsi- ja perhepalvelut siten, että ne vastaavat nykyistä paremmin lasten, nuorten ja perheiden tarpeita. LAPE-ohjelman yhtenä kehittämiskokonaisuutena on perhekeskus-toimintamallin kehittäminen ja käyttöönotto. Osana tätä kokonaisuutta kehitetään erotilanteen palveluita ja vahvistetaan vanhemmuuden ja parisuhteen tukea. Erityis- ja vaativimman tason palveluiden kehittämiskokonaisuudessa yhtenä kohderyhmänä ovat pitkittyneet ja vaikeat huolto- ja tapaamisriidat.

Perhekeskuksissa pyritään saamaan niin lapsen kuin vanhempienkin ympärille heidän tarvitsemansa moniammatillinen tuki jo ennen kuin ongelmat kärjistyvät. Neuvola on keskeinen toimija ja tavoittaa kaikki lapsiperheet. Useissa kunnissa on aloitettu neuvontapalveluja, joissa asiantuntijat antavat ohjausta ja neuvontaa lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevissa asioissa. Osa näistä pisteistä toimii ilman ajanvarausta. Pyrkimyksenä on saada aika ensimmäiseen keskusteluun huoltoasioiden asiantuntijan kanssa tällä tavoin mahdollisimman pian eroasian aktualisoiduttua.

LAPE- hankkeessa kehitetystä vanhemmuussuunnitelmasta saa tukea eron jälkeiseen vanhemmuuteen. Vaikeissa erotilanteissa voidaan lapselle osoittaa sosiaalihuoltolain mukaisena palveluna tukihenkilö, joka on hänen rinnallaan arjessa, jos vanhempien voimat eivät riitä tai tarvitaan ulkopuolista aikuista viettämään aikaa lapsen kanssa. Perheasioiden sovittelua voidaan tarjota eroproessin eri vaiheissa, jopa oikeudenkäynnin aikana.

Tavoitteena on, että ehdotetuilla lainmuutoksilla ja LAPE –hankkeessa kehitetyillä palveluilla voidaan nykyistä paremmin estää tilanteiden kärjistyminen.

4.3 Elatusapulainsäädännön uudistaminen

Useat lakivaliokunnan kuulemat asiantuntijatahot pitävät tärkeänä elatusapua koskevan lainsäädännön ja oikeusministeriön julkaiseman elatusapuohjeen (OM 2007:2) uudistamista, jotta niissä huomioitaisiin vuoroasumisjärjestelyt.

Oikeusministeriö:

Elatuslainsäädäntö kuuluu yhteiskunnan peruslainsäädäntöön, jonka ajantasaisuudesta on huolehdittava. Lapsen elatusta koskevan lainsäädännön uudistaminen kuuluu oikeusministeriön lähitulevaisuuden hankkeisiin. Samassa yhteydessä tullaan selvittämään myös elatusapuohjeen uudistustarpeet.

4.4 Etuuksia ja palveluita koskeva lainsäädäntö

Useat lakivaliokunnan kuulemat asiantuntijatahot pitävät tärkeänä etuuksia ja palveluita koskevan lainsäädännön uudistamista, jotta vuoroasuminen voidaan huomioida joustavasti myös palveluita ja etuuksia määrättäessä.

Oikeusministeriö:

Etuuksia ja palveluita lasten vuoroasumistilanteessa selvitettiin sosiaali- ja terveysministeriön asettamassa työryhmässä, jonka loppuraportti julkaistiin toukokuussa 2018 (Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 18/2018). Työryhmä katsoi, että sen työssään läpikäymä lainsäädäntö ei pääosin aseta esteitä lasten vuoroasumiselle. Vuoroasumista ei kuitenkaan ole lainsäädännössä eikä soveltamiskäytännössä kattavasti huomioitu. Työryhmä on tehnyt ratkaisuehdotuksia, joista osa edellyttää lainsäädäntömuutoksia. Useat ratkaisuehdotukset edellyttävät myös tietopohjaan liittyviä lisäselvityksiä.

Lasten vuoroasumisen nykytilaa ja sen vaikutuksia palvelu- ja etuusjärjestelmään on tarkoitus selvittää osana valtioneuvoston vuoden 2019 selvitys- ja tutkimussuunnitelmaa. Lähivuosina sosiaali- ja terveysministeriössä tullaan myös aloittamaan perhe-etuuksien kokonaisuudistustyö, jossa vuoroasuminen tulee huomioitavaksi.

4.5 Olosuhdeselvitysten tekeminen

ILA esittää, että olosuhdeselvitysten sisällön päälinjat tulisi standardisoida laissa. Lastensuojelun keskusliitto perää myös valtakunnallisia ohjeita erityisesti lapsen näkemysten selvittämisestä osana olosuhdeselvityksen laatimista. Oikeuspsykologian dosentti Helinä Häkkänen – Nyholm on olosuhdeselvityksiin liittyen esittänyt, että lapsen mielipiteen selvittäminen annettaisiin tietyissä tilanteissa lasten haastatteluun erikoistuneelle terveydenhuollon tutkimusyksikölle.

Oikeusministeriö:

Viimeisin ohjeistus olosuhdeselvitysten laadintaan on Sosiaalihuollon yleiskirje 9.11.1983 A12/1983/pe Lapsen huolto ja tapaamisoikeus. Lausunnon laatimistyötä ohjaavat lainsäädäntö sekä hyvään ammattikäytäntöön liittyvät periaatteet.

Sosiaali- ja terveysministeriö on selvittänyt tarvetta ohjeistaa olosuhdeselvitysten laadintatyötä. Tarpeeseen on pyritty vastaamaan myös käynnissä olevassa hallituksen kärkihankkeessa. Osana LAPE-kärkihanketta on käynnistetty lastenvalvoajapalveluihin ja olosuhdeselvitysten tekoon liittyvien palvelujen kehittäminen. Tätä kehittämistyötä tekevä ryhmä on työstänyt julkaisua, jonka työnimenä on: Perheoikeudelliset palvelut - lastenvalvojen ja olosuhdeselvittäjien työnsisältöjen, työtehtävien, tavoitteiden ja työmenetelmien määrittely.

Sosiaalihuollon lainsäädännössä painotetaan moniammatillista yhteistyötä. Nykyinen lainsäädäntö mahdollistaa sen, että sosiaalilautakunnan selvityksen tekemisessä käytetään psykologista asiantuntemusta tai muuta tapauksen edellyttämää asiantuntemusta.

Huoltokiihdistilanteet ovat vaikeasti hahmotettavia ja väkivaltailmiön tunnistaminen ja siihen puuttuminen on koettu haastavaksi lastenvalvojen, olosuhdeselvittäjien ja lastensuojeluviranomaisten keskuudessa. Aluehallintovirastot ovat tukeneet väkivaltatyön kehittämistä mm. väkivaltatyön yhdyshenkilöverkoston työkokouksilla ja työtä tehdään myös mm. LAPE-hankkeessa, avainkouluttajien koulutuksilla, THL:n verkkokoulutushankkeessa (Epras-hanke) sekä ns. Marak-menetelmää leviättämällä. Tietoisuutta ja osaamista väkivaltailmiöstä, sen tunnistamisesta ja siihen puuttumisesta parannetaan tulevaisuudessakin kaikin mahdollisin tavoin.

4.6 Koulutus lastenvalvojille, tuomareille ja avustajille

Lausunnoissa pidetään tärkeänä kattavaa koulutusta lainuudistuksesta lastenvalvojille ja tuomareille. Myös lapsen kuulemiseen liittyvää koulutusta ammattilaisille toivotaan.

Oikeusministeriö:

Oikeusministeriö, sosiaali- ja terveysministeriö sekä Terveyden- ja hyvinvoinnin laitos järjestävät lainuudistuksesta koulutusta lastenvalvojille, tuomareille ja oikeusavustajille. Lastenvalvojen työtä tukee ja helpottaa myös sopimuksia varten laadittavat uudistetut lomakkeet ja niihin liittyvät ohjeet.

Oikeusministeriö on jo useita vuosia järjestänyt tuomareille lapsioikeuskoulutusta, jossa myös lapsen kuuleminen ja lapsen kanssa työskentely on ollut teemana. Oikeusministeriö järjestää säännöllistä koulutusta myös lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevien sovitteluasioiden asiantuntija-avustajille. Ehdotettu avustajien uusi rooli lapsen kuulemisessa voidaan ottaa näissä koulutuksissa huomioon.

4.7 Lain voimaantulo ja seuranta

Väestörekisterikeskus ja Itä-Suomen aluehallintoviraston maistraattien ohjaus- ja kehittämissykiköt ovat ehdottaneet lain voimaantuloajaksi 1.10.2019 tai sitä myöhemmin. Professori (emeritus) Helin on esittänyt harkittavaksi, tulisiko valiokunnan mietintöön ottaa lausuma, joka koskee valtioneuvoston velvollisuutta seurata lain vaikutuksia. Helin ottaa esiin seurantatutkimuksen tarpeen erityisesti vuorottelevan asumisen yleisyyteen sekä sosiaaliviranomaisen laajempaan toimivaltaan liittyen. Myös Lapsiasiavaltuutetun toimisto esittää mietintöön kirjattavaksi lain täytäntöönpanon seurannan.

Oikeusministeriö:

Oikeusministeriö pitää perusteltuna sitä, että lain voimaantuloajankohtaa harkittaessa otetaan huomioon väestökisterikeskuksen ja kuntien mahdollisuudet toteuttaa ajoissa lainmuutosten edellyttämät muutokset tietojärjestelmiin.

Lain täytäntöönpanon ja vaikutusten toteutumisen seuranta on osa tavanomaista lainvalmisteluprosessia, josta tämän laajan hankkeen toteutumisen jälkeen tullaan huolehtimaan joka tapauksessa. Vuoroasumisen yleisyydestä samoin kuin sosiaalilautakunnan vahvistamista lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevista sopimuksista saadaan jatkossa tarkempaa tietoa THL:n tilastojen avulla. Tiedonkeruuta täsmennetään ehdotettujen lainmuutosten johdosta.